

# מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות  
בענייני חושן משפט

גיליון ר', תשפ"ג



משולחנו של הגאון  
רבי מנחם מנדל  
פומרנץ שליט"א  
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

## תשלום על נזק של חפץ או דירה מבוטחים

[חברת הביטוח] כך וכך, והנה יצאה אש מבית שכנו ושרפה את ביתו, הוא קיבל את הפיצוי מחברת הביטוח, סכום גבוה מכלל הנזק. אחרי שקיבל את הפיצוי ניגש לבית הדין היהודי ותבע את שכנו לשלם לו, שהרי הזיק אותו. השכן המזיק מודה בנזק אך טוען כי הניזק לא הפסיד פרוטה ולכן אינו יכול לתבוע מאומה. רש"ד הכהן הקריב את משפטם לפני הגאון רבי אריה ליבש איש הורוויץ, לימים רבה הגדול של סטניסלב, ובאותם ימים רבה של סטריי.

בראש דבריו מאריך הגאון בתשובתו (שנדפסה בספרו הרי בשמים חלק ב מהדורא תנינא סימן רמה) לחלק ולומר שאין ללמוד למקרה זה מהמקרה שבו עסק רב. מכמה סברות: ראשית, יש לומר על פי מה שביאר שם רש"י (ד"ה ועלה) ששם ברגע שבעל החמור הזול נטש את חמורו לגורלו, היה חמורו אבוד והתקיימה סיבת ההתחייבות של בעלי החמור היקר לשלם לו את דמי חמורו, ודווקא לכן ניתן לקיים הן את התחייבותו של בעל החמור היקר לשלם והן את המציאות שבה ניצל החמור הזול ו'מן שמיא רחימו' על בעלי החמור הזול להרוויח גם את החמור עצמו וגם את מחירו.

אבל בבית המבוטח, מעשה הביטוח הבטיח שאדם זה אינו יכול להינזק מחמת שריפת ביתו זה, שאם ישרף יפוצה בידי חברת הביטוח, וכפי שאכן קרה. לכן ניתן לקבל את טענת המזיק, שאמנם אשם בשריפת הבית אך בפועל לא היה פה כל נזק שניתן לחייבו בגינו. [אמנם דבריו אינם עולים עם המבואר שם בשיטמ"ק בשם הראב"ד, שרב כהנא הסתפק מצד שהחמור כבר הופקר וכמבואר ברש"י הנזכר, אבל רב השיב לו על פי הנידון של 'חמורו של רב ספרא' שאין כאן הפקר כלפי כל אדם, והטעם שרב הכריע בכל זאת שבעל החמור היקר חייב לשלם למציל, משום שהמציל השלים את תנאו שהפקיר את חמורו עבור חמור חבירו, ואינו אומדים שיש תנאי שאם ניצל חמורו של המציל יפטר בעל החמור היקר מהתחייבותו, כי ההצלה מיוחסת לרחמי שמים של המציל, ואין הניצול נפטר משום כן ממה שהתחייב בהדיא].

ועוד, שבכל הנידונים בהלכה שדנים בהם שמזלו של אחד גורם ליינו ודווקא בדבר שקרה בכיכול מעצמו, שבוה מתאים לומר שמשמיא רחימו עליה להעניק לו עוד ממון, ולא דובר שהוא עצמו בחריצותו והחירותו גרם לו בכך ששילם את דמי הביטוח בשנים הקודמות, שאין לראות בזה ענין של 'מזל' ולומר שהנזק במקומו עומד, ורק שלניזק היה מזל משמים לעשות ביטוח. ועוד שגם אם נחשיב את עצם מעשה הביטוח כמזל שגרם לרווח כספי, מדוע שלא נחשוב עליו כמזלו של המזיק שגלגלה ההשגחה העליונה שבטרם תצא אש מביתו ותשרוף את דירת השכן, יבטח השכן את רכושו כך שלמעשה לא ייגרם לו נזק ממוני.

ועוד כתב לחלק, שכל הנידונים שדנים בהם שמזלו של אחד מהם גורם, הם כאשר יש סיבה לחיוב אלא ששוב התחדש איזה דבר שלא היה תלוי במעשיהם, אבל בנידון דין כבר קדמה האחריות של חברת הביטוח לשרפה, ונמצא שמעולם לא היה כאן נזק שהרי נשרף דבר שיש עליו ביטוח ממון. וכתב שבפרט יש לומר כן לפי דברי רש"י (ב"ק סב. ד"ה מאי הוה) שכתב שהחייב שולב את רגמו לכל שאר חיובי נזיקין, כי המזיק באש מיקר בק ברמא שלא שמו עליו אש, וכל חיובו הוא רק על מה שפגע, ולכן כאשר חברו לא ניזק אין כל כך טעם לחיובו על פשיעתו.

תודתו והערכתו על השארת הפרטים ולאחר אי אלו מלמולי מבוכה הסביר את מצב הדברים: מצד אחד העלות היקרה של הנזק לא תתגלגל ישירות לפתחו של שמעון יוסף, הרכב מבוטח והוא ייאליץ בכל מקרה להפעיל את חברת הביטוח מאחר שבחווה הביטוח שלהם נכתב בצורה מפורשת של תיקוני הרכב ייעשו אך ורק בחברה המוכרת על ידי הביטוח. מה שנתור הוא הנזק המשני, עם הפעלת הביטוח מתייקרים דמי הביטוח ('הפרמיה') החודשיים שאותם הוא משלם. עדכון התעריף ילווה אותו בשנים הבאות ומסתכם בסופו של דבר בסכום גדול.

הוא הציג את עצמו כאדם מסורתי ואמר לשמעון יוסף שהוא סומך על ישירותו, שנוכח להכיר בה בעקבות השארת פרטי הזיהוי שלו הבוקר, ולכן הוא מבקש שישאל רב כמה הוא צריך לשלם לו, וכל הוראה תהיה מקובלת עליו. עוד באותו ערב לאחר תפילת ערבית ושיעור הדף היומי פנה שמעון יוסף לבית ההוראה ושאלתו בפיו, האם עליו לשלם על העלאת דמי הפרמיה וכמה עליו לשלם.

### עיקרי הנושא בהלכה

תחילה נדון בעיקר הדבר, האם כאשר נזק מסוים 'מכוסה' בביטוח, עדיין קיימת עילת תביעה של הניזק מול המזיק או שהדבר מהווה פטור בשורש התביעה ומבטל אותה.

### א. 'מן שמיא רחימו' וחברות הביטוח

במסכת בבא קמא (קטז.) בעא מיניה רב כהנא מרב, בדין שני אנשים שחצו נהר גואה עם חמוריהם, בשלב מסוים ששטמו שני החמורים והמים שטפו אותם במועד הזרם, חמורו של אחד מהם היה שווה לשם משל, חמש מאות זוז, אך חמורו של השני היה חמור יקר במיוחד ושוויו אלפיים זוז. בעל החמור היקר שיכנע את בעל החמור הזול לוותר על הנסיגנות להציל את חמורו ולהתמקד בהצלת החמור היקר. 'החמור שלי שווה אלפיים זוז ולכן אתן לך את דמי כל חמורך אם תעזוב אותו ותסייע לי להציל את חמורי', וכך עשו. למזלו הטוב של המציל, הצליח חמורו לחלץ את עצמו בעיקול הסמוך. כעת שב בעל החמור היקר וביקש להתנער מהתחייבותו, שכן הוברר שהמציל לא הפסיד את חמורו. על ספק זה השיב רב שכיון שהבטיח שישלם לו דמי חמורו, עליו לעשות זאת, ומה שניצל חמורו של המציל ועלה מאליו, 'מן שמיא רחימו עליו' להרוויחו ואין זה מעניינו של בעל החמור היקר שחייב לעמוד בהתחייבותו ולשלם את דמי החמור הזול כמוסכם. לכאורה ניתן היה ללמוד מכך גם למקרה שבו חברת הביטוח, מחמת ההסכם שבינה לבין המבוטח, משלמת לניזק את דמי הנזק. שיוכל לטעון שהרווח הזה הגיע לו 'מן שמיא' ואין למזיק עניין בו. מאחר שהזיקו עליו לשלם, גם אם בסופו של דבר נמצא שהניזק ירווח ויקבל כפליים. אולם האחרונים דנו במעין זה וכתבו לדחות הראיה.

כבר בשנת ה'תרמ"ה הגיע לפני בית הדין של רבי שמואל דוד הכהן בחוסט, דין ודברים שבין שני יהודים. ביתו של אחד מהם היה אספקטורט [מבוטח] בביטוח שריפות 'שאם ישרף ישלמו לו בעלי האספקטוראני

חלק לא מבוטל בהתרחבותה של הצרכנייה השכונתית בצפון אשדוד, היה לו לשמעון יוסף, עובד מסור במלוא מובן המילה, שליווה את החנות מצעדיה הראשונים לפני כעשור ובשנים האחרונות כמנהל כמעט מלא של המקום. החנות הפכה לצרכנייה אזורית מצליחה, אך שאבה יותר ויותר מזמנו, הוא היה צריך להגיע אליה בשעה מוקדמת ויצא רק בשעה מאוחרת.

במקביל, הלכה והתרחבה משפחתו ברוכת הילדים ושהותו בבית הלכה ונעשתה נצרכת יותר. מאחר שאת היממה לא ניתן היה להרחיב יותר, הלכו הפתרונות והתכנסו לכיוון של קיצור זמני ההחלפה שבין משרתו כאבי המשפחה למשרתו השנייה כמפרנס והוא החל לשקול ברצינות את אמצעי התחבורה האפשריים שיסייעו לו לקצר את הדרכים הלך ושוב מביתו אל החנות ובחזרה. רכישת רכב הייתה יקרה מדי וכבישי העיר העמוסים העמידו בספק את הרווח בזמן שיכל הרכב להקנות לו. אבל כאשר נכנסו לשוק האופניים החשמליים, ידע שמעון יוסף כי זהו הפתרון המתאים עבורו.

הוא רכש זוג אופניים כאלה וקסדה איכותית, ולא עלה על מדרכות העיר וכבישיה לפני אימון ממושך מדי ערב במשך כשבועיים בחצר הבנין ובטיילת הסמוכה. שבע יפול וקם ובסופו של תהליך מצא עצמו מיומן ובטוח בנהיגתו והדרך שהוסיפה לבריאותו עשרים וחמש דקות של הליכה מדי בוקר ומדי ערב, הפכה לדחירה בת חמש דקות בלבד לכל צד, כשהנופים המוכרים מגבירים מהירות ו'עפים' על פניו בכמעט כליל של צבעים.

התקלה אירעה למרבה הצער, לא בשל חוסר שליטה במכוונה, אלא בשל חוסר מיומנות של הערכת מרחקים, מנת חלקם של טירוני כביש רבים. לא כך דמיין לעצמו את סיומה של הנסיעה הראשונה, שאמורה הייתה לאפשר לו להחזיק במשרתו המלאה תוך מילוי חובותיו כאב למשפחתו. בכניסה למתחם הצרכנייה חנה רכב שחסם את הכביש, האפשרויות שעמדו לפניו היו: להיכנס לצרכנייה מצדה השני ולהגיע באיחור קל לעמדתו, או להשתתל מעדנות במרווחה שנתר בין הרכב לקיר הצרכנייה ולהגיע בזמן. הוא בחר באפשרות השנייה, מאט את הקצב למינימום ומתכנן כיצד יחנה את אופניו, יעגן אותם אל הקיר, יטול עמו את הסוללה הנשלפת וייתייב על משמרתו ברוגע, דקה לפני פתיחת החנות הרשמית.

כאמור, טעות של טירוני, המרחק ששמר מקיר הצרכנייה כדי להגן על האופניים היקרות מחבלה, בא על חשבון המרחק שהיה אמור לשמור מדופן הרכב החונה, ברגע שפגע בדופן הרכב התבלבל והגביר את המהירות, מגלה באיחור קל שמדובר ברכב יוקרה, כזה שמחירה של שריטה ענקית כמו זו שהותיר לאורך הצד הימני שלו זה עתה, מגיע בקלות לכמה משכורות חודשיות שלו. כיהודי ירא שמים, ידע שמעון יוסף שאין לו אפשרות לנהוג אחרת, הוא הותיר את פרטיו המלאים על החלון הקדמי של הרכב ונכנס כשאנחה עמוקה נפלטת מחזהו, לעבודה. מצב רוחו המרומם מהבוקר, היה כלא היה, כעת ניסה להתמודד עם מחשבותיו ולהמשיך לעשות את עבודתו נאמנה, גם אם כמצות אנשים מלומדה.

לקראת צהריים צלצל הטלפון שלו, על הקו היה מר בדיחי, קבלן בניה מקומי ששהה באזור. הוא הביע את

אמנם אם הביטוח מכסה רק חלק מהנזק, פסק בהרי בשמים שם שהמוזיק חייב לשלם לניזוק את ההפרש שבין דמי פיצויי הביטוח ובין העלות האמיתית והמלאה של נזק.

נמצינו למדים שכאשר הזיק חפץ שמבוטח בתכנית ביטוח דין הוא שלא לחייב את המוזיק כיון שסוף סוף לא התחסר ממונו מחמת מעשה הנזק. ובשורת בכורי שחר (סימן כז) כתב להוכיח כן מהדין המבואר בגמרא (בבא קמא לד.) בשור שווה מאתיים שנגח שור שווה מאתיים והזיק בחבלתו שווה חמישים זוז, אך אז השביח השור הניזק ומחירו עלה לארבע מאות זוז, בכל זאת משלם המוזיק 'שאלמלא לא הזיקו היה עומד על שמונה מאות זוז'. וביאר רש"י שהמוזיק לא יכול לטעון שלא הפסיד לניזוק כלום שהרי מחירו של השור עלה ועומד כעת על סכום גבוה מלפני הנזק, משום שהניזק יכול לטעון שהעלייה במחיר הייתה מתרחשת וגדולה יותר אילו לא הניזק. ומבואר מתוך הדברים שאילו לא יכול היה לטעון כך, אלא כל העלייה במחיר הייתה נובעת כתוצאה מהנזק, לא היה אפשר להפריד בין הדברים ושפיר יכול היה המוזיק לטעון שבשורה התחתונה של מעשה הנזק - לא הפסידו.

## ב. שיטת האחרונים שחברת הביטוח אינה משלמת את הנזק ולכן המוזיק חייב לשלם

ואולם כנגד דבריו אלו, שיטת הרבה מן הפוסקים שהמוזיק חייב בכל גוונא לשלם, גם כאשר הניזק מקבל דמי נזק מחברת הביטוח. ושורש דבריהם נעוץ בטענה (מהרש"ם חלק ד סימן ז) שהמוזיק חפץ מבוטח הוא מוזיק ככל המוזיקים האחרים וחייב לשלם כדון מוזיק, וטענתו שממילא מקבל הניזק את דמי ההיזק אינה טענה, כי המוזיק הוא זה ששילם דמים כל שנה כדי שיקבל את דמי החפץ למקרה של נזק בידי אדם או בידי שמים, והוא מסחר שעשה בעל החפץ בדמיו ושילם עליו מראש, ואין המוזיק יכול להחשיב דמים אלו כאילו שילם הוא על הנזק שעשה, כי דמים אלו התקבלו בתמורה לדמי הניזק ששילם כדמי ביטוח.

ועוד כתב שגם אם בעל הבית מרמה את חברת הביטוח וגובה גם מהם וגם מהמוזיק, אין זה עניינו של המוזיק, ובדאי שאינו יכול לעשות שימוש במידע הזה כדי להיפטר מעצמו מחובתו היסודית לשלם את דמי הנזק שעשה.

כראיה לדבריו מביא המהרש"ם את סוגיית הגמרא במסכת בבא מציעא (לה:): שנחלקו חכמים ורבי יוסי במי ששכר פרה מחברו והשאל אותה לאדם אחר, בשלב הזה מתה הפרה כדרכה. כעת נוצר מצב מעניין, השוכר פרה ומתה כדרכה אינו צריך לשלם כי הוא אנוס, אבל השואל פרה ומתה כדרכה חייב לשלם כי שואל הוא גם באונסין, לכן אמרו חכמים שהשואל צריך לשלם למשאל-השוכר את דמי הפרה, והשוכר יישבע לבעלים שהפרה מתה כדרכה ויפטר מלשלם לו. אך רבי יוסי חולק ואומר 'כיצד הלה עושה סחורה בפרתו של חברו? אלא תחזור פרה לבעלים הראשונים'.

כראיה לפרתו של רבי יוסי, כתבו בעלי התוספות (שם ד"ה תחזור) שהטעם אינו משום שהמשכיר יכול לתבוע מהשוכר את דמי הפרה שגבה מהשואל, אלא שהמשכיר יכול שלא לתבוע את השוכר כלל ולא לקבל את הצהרתו ושבוטעו על מות הבהמה, כי בכך יאבד את זכויותיו, שכן מעת שהשוכר מברר את הפטור שלו למשכיר, הוא זוכה בפרה המשוכרת, ולכן יכול המשכיר להעדיף לתבוע ישירות את השואל בעצמו, בתור בעליה החוקיים של הפרה, ולכן השואל יצטרך לשלם את דמי הפרה לו, ובכך הכסף לא יפול לידיו של השוכר. כך גם אם יש עדים למות הפרה כדרכה, המשכיר פוטר את השוכר מהצורך להביא עדים ולכן העדות אינה מקנה את הפרה ודמיה לשוכר, והמשכיר יכול להמשיך ולתבוע את השואל שישב את פרתו, הבאת העדים בידי השואל לא תפתור אותו מתשלומים שכן הוא חייב גם במקרה של אונס וכך הוא ישלם למשכיר את דמי הפרה. מנגד, סברו חכמים, שמה שמקנה לשוכר את הפרה אינה השבועה והעדים אלא המציאות של מיתת הפרה, שכן הוא הסכים שהשוכר יאירע אונס יפטר השוכר מלשלם ותהיה הפרה שלו. וכיון שזהו מה שאירע, סוברים חכמים שהפרה נעשת של השוכר והוא יכול לחזור ולתבוע את השואל לשלם לו עצמו את דמי הפרה.

הנהגה היסודית של שני הצדדים במחלוקת זו היא שיתכן לחייב את השואל לשלם לשוכר על הפרה שלא הייתה שלו, כלומר שלמרות שלא אירע לו כל הפסד

ונזק מחמת מות הפרה שהרי לפי קנין השמירה שלו ששוכר הוא נפטר מלשלם במקרה של אונס, מכל מקום צריך השואל לשלם לו, ומעתה כשם שהשואל חייב לשלם לשוכר אפילו שאין לו נזק ממון, הוא הדין שהמוזיק אינו יכול להיפטר בטענה שאין לניזוק נזק ממון. וכל שכן הוא, שהרי השואל לא הזיק ממון של השוכר, אבל המוזיק את הזיק את ממונו של הניזוק ממש.

[ואף שהיה מקום לומר ששורש החיוב של השומר אינו להשלים את חיסרון ממונו של המפקיד, אלא משום התחייבותו להשיב את הדבר הנפקד או תמורתו, ועל כן אפילו כשאין נזק למפקיד, השואל חייב לעמוד בהתחייבותו להשיב את הדבר או תמורתו, ואם זו סברת החיוב של שומר, יש לומר שאין ללמוד מזה למזיק שיסוד החיוב שלו הוא לשלם את הנזק, וכאן הרי אין נזק, וכן הציע לחלק בשו"ת הר צבי (ח"מ סי' קמב). אלא שהמהרש"ם נקט כדבר פשוט שגם שומר אינו משלם מחמת התחייבות בלבד, אלא דינו מעין מה שמצינו לגבי מוזיק ממון חברו, ואם כן יש להקיש בין הנידונים וללמוד מכאן גם לדין מוזיק, ובשו"ת הר צבי (שם) דייק שכן היא גם דעת ביאור הגר"א].

נמצא שדעת המהרש"ם שגם כאשר החפץ הניזוק עמד בכיסוי ביטוחי, עדיין המוזיק חייב לשלם על מה שהזיק כמו בכל אירוע נזק, והעסקה שבין הניזק לבין חברת הביטוח היא עסקה נפרדת ביניהם ואין היא מקלה את עול התשלומים מעל כתפי המוזיק.

## ג. החלוקת יואב תלה מחלוקתם בשורש סיבת חיוב המוזיק לשלם

החלוקת יואב (חלק ב חושן משפט סימן ז) עוסק אף הוא בשאלת מי שהזיק בית מבוטח ומביא כי 'שני גדולים מתלחמים' בדיון זה, הלא הם גאוני גליציה הגאון מסטר"י ב'הרי בשמים' והמהרש"ם, כפי שהבאנו את דברי שניהם. דעת ההרי בשמים לפטור את המוזיק בהעדר התחסרות ממון הניזוק, ודעת המהרש"ם לחייב את המוזיק.

ותלה החלוקת יואב את מחלוקתם בחקירה יסודית בהסבר שורש סיבת חיובו של כל מוזיק לשלם הנלמד מהפסוק (ויקרא כד כא) 'מכה בהמה ישלמה'. האם נאמר שהמוזיק חייב להשלים את הפסדו של הבעלים שנעשה

על ידו, או שגזרת הכתוב היא שהמוזיק חפץ של חברו משלם לו את שווי החפץ אף אם מסיבה כלשהי דמי אותו חפץ לא נחסרו מהבעלים. שאם כל החיוב הוא לכסות את התחסרות ממונו של הניזוק, לכאורה ודאי צדקו דברי בעל הרי בשמים כפי שפטר את המוזיק כאשר החפץ הניזוק מבוטח, ואילו אם החיוב הוא על עצם החפץ שהזיק, ודאי צדקו דברי המהרש"ם שחייב אותו. וכתב החלוקת יואב להוכיח שהחיוב הוא לשלם

את שווי הדבר שהזיק אף שלא התחסר ממונו של הבעלים כלל. מהדין המפורסם (בבא קמא כו:) במי שזרק כלי מראש וגב ואחר ושברו במקל, שתלו בגמרא את דינו בשאלה האם הולכים 'בתר מעיקרא' ודנים את הכלי כמי שכבר נשבר מרגע שעתיד היה להתנפץ למרגלות הבית, או 'בתר תבר מנא' - [אחרי רגע שבידת הכלי] וכל עוד שלא נשבר בפועל יש לחייב את זה ששברו במקל לשלם עליו. ולכאורה, גם אם הולכים אחרי רגע שבידת הכלי ומגדירים את זה שניפץ אותו בפועל במקל כ'מוזיק', הרי אותו אחד לא חיסר את ממונו של הבעלים כלום, שמאחר שסופו של הכלי היה ידוע בשלב זה, ברור שמחירו צנח לאפס, וזה שניפץ אותו שבר כלי שאינו שווה מאומה. ואמנם, הרמב"ן (מלחמות ה) בבא קמא יא: מדפי הרי"ף) פסק שגם השובר פטור כי הכלי איבד את שווי, אבל מבואר מדבריו שאם הכלי עצמו היה נשאר בשווי ומסיבה צדדית אחרת לא היה נגרם הפסד ממון לבעלים, לא הייתה זו סיבה מספקת כדי לפטור את המשבר מחיובי תשלום נזקו. ומכוח שהמוזיק צריך לשלם את שווי נזקו בלי תלות בהתחסרותו של הניזוק.

ואף הוא מביא ראיה לדבריו מהלכות שומרים, מכך שדנו בגמרא (בבא מציעא לד.) שאם המפקיד מתכוון להקנות לשומר את הבהמה באם תיגנב מיד בשעת המשכחה שמוזיק לקנין שמורה, אם כן יתנו גם גזירותיה וולדותיה של הבהמה לשומר שהרי היא נעשית שלו למפרע. ומכך שהעלו סברא זו אף שבוודאי השומר לא

התחסר כלום שהרי לא הייתה הבהמה שלו מעיקרא, מוכח שלא התחסרות הממון היא המחייבת אלא עצם מה שהזיקו.

[במאמר המוסגר, כתב החלוקת יואב שלפי סברא זו, אם אדם הזיק חפץ שנמצא בידי חברו במתנה על מנת להחזיר, חייב המוזיק לשלם למקבל המתנה אף שלא הפסידו כלל שהרי בלאו הכי היה צריך להחזיר את המתנה לבעליה, כי סוף סוף קעת המתנה שלו והוא הניזק אף אם אינו מתחסר].

ושוב כתב (שם סי' צא) שאפילו לפי הצד שהתורה מחייבת דווקא כאשר יש נזק, ולא כאשר אין לניזוק הזיק ממון, ואין גזירת הכתוב של 'מכה בהמה ישלמה', בנידון זה בוודאי חייב המוזיק, כי מה שהניזק מקבל דמים מחברת הביטוח אין לכך קשר עם הנזק, מאחר והניזק שילם בעד הממון שמקבל מהביטוח, והוא מסחר שהמבוטח עשה בממונו, ואדם יכול לעשות ביטוח גם על נכס שכלל אינו שלו, ונראה שכונתו לסברא והראיה שהביא מהרש"ם בסוף דבריו, והובאו דבריו לעיל.

ולאור כל זאת, דעת החלוקת יואב במי ששרף בית מבוטח שחייב לשלם לניזוק כמסקנת המהרש"ם, גם אם חברת הביטוח משלמת אף היא את דמי הנזק המלאים. שהרי יש לומר שגזרת הכתוב היא לשלם מה שהזיק אף אם לא חל חסרון. ובפרט שכפי שכבר העיר המהרש"ם, חברת הביטוח אינה משלמת על הנזק אלא על מה ששילם במשך כל השנים.

וכעין זה מבואר בקובץ שיעורים (כתובות אות ריז) שהביא את דברי הרמב"ם (חובל ומוזיק פ"ד הט"ו) שתשלומי ריפוי האשה ינתנו לבעל שמחויב בריפוי האשה, והעיר שלפי זה היה צריך להיות שהשורף בית מבוטח יצטרך לשלם לחברת הביטוח ולא לניזק, אך

## מכל מקום, לפי המבואר במנחת יצחק שעצם האפשרות של בעל הרכב לחייבו בתשלום מלוא הנזק בכך שלא יתבע את חברת הביטוח, מאפשרת לניזק לתבוע את המוזיק או השומר על כל הנלווה [עד לגובה התביעה המקורית], אם כן אין הבדל בין שוגג לאונס או למזיד, ולעולם יוכל לתבוע את המוזיק לפצות אותו על העלאת גובה הפרמיה

הוכיח מכמה מקומות שתשלומי נזיקין אינם מגיעים למי שמתחסר אלא למי שהוא הבעלים על זכות התשלומין, ולכן דמי ריפוי היה צריך להיות שישלמו לאשה אף שמי שמפסיד הוא הבעל וכך הוא הדין במי ששרף בית מבוטח, שחיוב התשלומים הוא לבעל הבית למרות שהנזק נופל על החברה המבטחת. וכתב ליישב (שם אות ריח) שגם החיוב שכתב הרמב"ם לתת לבעל, הוא רק כדי שהוא ירפא את אשתו ולא שהכסף נעשה של הבעל.

וכן פסק בשו"ת שואל ומשיב (תניינא ח"ג סימן קכט) שאין לומר שאין כאן נזק מחמת התשלום של חברת הביטוח, כי הרי הנזק קיים לפנינו, והמוזיק חייב לשלמו. וכן פסק באור שמוח (שכירות פרק ז הלכה א) להלכה לחייבו, והביא את הראיה מהגמרא ב"ק (קטז.) שהובאה לעיל. וכן נלקח בתשלומין אלו ולהחשיבו כמי סימן קמב). וכן פסק בשו"ת ציץ אליעזר (חלק כא סימן נח), וכן פסק בשו"ת משנה הלכות (חלק יז סימן קסו). וכן נראה הכרעת הגר"ש אלישיב בספר 'הערות למסכת בבא מציעא' (דף לה:), וכן פסק בתשובות והנהגות (ח"א סימן תתכ). ומכל הנ"ל מבואר שדעת רוב הפוסקים היא שהמוזיק חייב לשלם לניזק גם כאשר מחמת הביטוח נמצא שממונו של הניזק לא התחסר כלל.

[ובנותן ענין להביא בזה, אף שלא נקטו כן להלכה, את דעת המרחשת (חלק ג סימן יג) שיש לדון שמאחר שהשורף גרם לתשלומים שיקבל הניזוק מחברת הביטוח יש לומר שיש לו חלק בתשלומין אלו ולהחשיבו כמי ששילם בהם את חובו, וכיון שמצאנו בגמרא (כתובות צח:) שאם מוכר הוסיף מעות לשליח, מתחלקים המשלח והשליח במעות כי שניהם גרמו את ההוספה הזו, זה בעצם העסקה וזה בהובלה, זה במעותיו וזה ברגליו, אם כן בדומה לכך יש לתלות חלק מתשלומי הביטוח בפועלו של המוזיק ולכן יצטרך לשלם לפחות. אך למעשה לא הכריע באופן חלוקת התשלומים שהרי



לא את כל דמי הביטוח אפשר לדון כרווח, כי לכאורה יש להפחית מהתשלומים הללו ראשית כל את פרמיית הביטוח ששולם המבוטח לאורך כל התקופה עד האירוע הביטוחי. הרוצה להרחיב יעניין שם, אולם כאמור, דעתו זו לא התקבלה לדינא בין יתר הפוסקים].

## ד. בזמנו שחברות הביטוח אינן משלמות כשמקבל תשלום ממקום אחר

ואמנם, כל האמור לעיל מבוסס על ההנחה שחברת הביטוח מגדרת את הפסדיו של המבוטח בעסקה שאינה תלויה במציאות, אלא כדי לקבוע את זמן התשלומים, אך לעולם אין התחסרות הממונית של המבוטח עומדת לפתחה של חברת הביטוח. אולם בזמנו, כל חברות הביטוח אינן מאפשרות כפל כיסוי ביטוחי ומתנות את התשלום בכך שהניזק אינו מקבל כבר תשלומים על אותו נזק ממקום אחר. ובדרך כלל אף רושמים במפורש בפוליסת הביטוח שאם יקבל הניזק תשלומים ממקור אחר הוא מחויב להחזיר לחברת הביטוח את הסכום שקיבל ממנה, מפשוטו הסיבה לכך היא למנוע חשש שהאדם ימנע מלשמור או אפילו יסייע להזיק את ממונו. עלינו לדון אפוא, האם גם במצב עניינים זה יכול הניזק לתבוע את המזיק לשלם לו אף כאשר היה החפץ הניזוק מבוטח.

במהרש"ם (שם) נקט בפשיטות שכל הדין ודברים שבין הניזק וחברת הביטוח אינם מענייניו של המזיק, המזיק חייב מדינא לשלם את מה שהזיק, ואינו יכול להשתמש מתשלום זה בשל עסקיו של הניזק עם חברת הביטוח.

אך בשו"ת מנחת יצחק (חלק ג סימן קכו), שעסק במי ששאל מחברו 'מכונה לנסוע' [מכונית] ובדרך אירעה תקלה והמכונית התקלקלה וסירב לשלם למשאל בטענה שהביטוח מכסה את כל הנזק, כנגדו טען המשאל שהביטוח אינו בחינם אלא הוא שילם בעבורו במשך שנים, ומלבד זאת אינו מעניינו של השואל מה שהוא מקבל פיצוי מהביטוח, סוף סוף הוא חייב לשלם כדון שואל. גם על טענות אלו השיב השואל: את דמי הביטוח הוכרח בעל הרכב לשלם כחוק כדי לקבל רישיון למכונית, וגם כל תכלית הביטוח היא כדי שלא יהיו לו נזקים ולא תוכנית השקעה שתכליתה טען רוחומו, וכיוון שבפועל לא היה לו כל נזק, אין סיבה שיתחייב השואל לשלם.

המנחת יצחק מאריך בכל הסברות שהזכרנו עד כה, ומסיף בשולי הגליון שלפי חוקי הביטוח בזמנו שחברות הביטוח אינן משלמות דמי נזק המכוניות כשמקבלים תשלומים ממקום אחר, ולא עוד אלא שאוסרים על נהג לתת את מכוניתו לאחר אם לא שהאחר מבוטח גם הוא בעצמו אצל חברת ביטוח, או שפוליסת הביטוח של בעל הרכב כוללת גם נהגים אחרים, ומכיוון שכן, בזמנינו נעשה דבר ברור שלא עולה על דעת שום אדם בעל מוסר לבקש דמי תשלומים גם מהשואל וגם מחברת הביטוח, ואם כן יש אומדנא ברורה שהמשאל לא את רכבו דעתו לפטור את הפועל על הצד שיתבע מחברת הביטוח, ונמצא שפטר מעיקרא את השואל על אופן זה, ונראה שגם מהרש"ם לא נחלק בזה, אלא שהוא דן בחיוב של מזיק ולא ניתן לפטור אותו מצד אומדנא כבשואל.

## ה. תשלום על העלאת מחיר הפרמיה

נידון נפרד הוא, אף בהנחה שאין לחייב את המזיק או השומר בנוסף על מה ששילמה חברת הביטוח, שהרי כתוצאה מהאירוע הביטוחי והפעלת הביטוח, הנהוג הוא שמכאן ואילך יצטרך המבוטח לשלם דמי ביטוח ('פרמיה') יקרה יותר. שכן הוא דרך חברות הביטוח, להגדיר את סיכונים כל תיק ביטוח לפי ההיסטוריה שלו, ותיק ביטוח שאירעה בו תביעת ביטוח הופך מבחינת חברת הביטוח לתיק מסוכן יותר, שכדי להצדיק את נטילת הסיכון שבו יש לגבות בקביעות פרמיה יקרה יותר.

על כך כתב מנחת יצחק (שם) שהדעת נותנת שהעלאת הפרמיה הזו וכן הפסד הטבות שונות שמקבלים נהגים שלא אירעו להם 'אירועי ביטוח', יתחייב השואל לשלם לבעל הרכב. כל זאת מאחר שעומדת לרשות המשאל האפשרות למחול לחברת הביטוח ולפטור אותה מהתשלום (בכך שלא 'פעיל' את הביטוח) ובמצב כזה יכול יהיה לתבוע את השואל על

מלוא הנזק. סברא זו שייכת גם לגבי מזיק [ואולם יש לדון לפי מה שכתב שכתב המנחת יצחק שבאופן שמנהג המדינה הוא לפטור תמיד את השואלים, משום שניתן לגבות את הנזק מחברת הביטוח, ואין התחייבות של השואל לשלם באופן שניתן לגבות מחברת הביטוח, וממילא אין למשאל כל אפשרות לתבוע מהשואל, אלא שנראה שהמנהג אינו לפטור את השואל לגמרי, אלא לחייבו רק בהעלאת דמי פרמיית הביטוח ולא על כל הנזק. ונראה עוד שבנזקים קטנים שעליית דמי הפרמיה יקרה, המנהג הוא לתבוע כן מהשואל כדי לא להעלות את הפרמיה].

ואמנם יש שרצו לדון שגם בלא זה ניתן יהיה לחייב את השואל בתשלום ההפרש בנובה הפרמיה, מאחר שהעלאתו זו היא תוצאה ישירה של הנזק שלו, ואם כן יש לחייבו מדינא דגרמי, וכן דעת הגר"ג נוסב"ם שליט"א (הישר והטוב חלק כ עמ' מד). אולם לכאורה יש לדון בזה, האם הדבר עומד בכל כללי דינא דגרמי, ולכאורה אין זה ענין לדינא דגרמי וכיון שלא הוא עשה הנזק מאן יימר שאפשר לחייבו על כך. ואפילו אם עשה בעצמו אך עשה זאת בשוגג, דעת הרבה פוסקים (סימן שפו וש"ך סק"ו) שאי אפשר לחייבו מדינא דגרמי [בשיטות הפוסקים בדיון זה הארכנו כבר בכמה מאמרים]. ובפרט בנידונים דלעיל לגבי שומרים לא שייך לדון משום דגרמי, כי הגם ששומרים חייבים גם על העדר שמירה בלבד או אפילו על אונס בשואל, כל זה הוא דווקא על נזק שאירע בדבר שהופקד אצלם, ולא על נזק שקורה לממון בעל הבית מחמת חוסר שמירה בדבר הנפקד, וכל שכן שלא באונס.

מכל מקום, לפי המבואר במנחת יצחק שעצם האפשרות של בעל הרכב לחייבו בתשלום מלוא הנזק בכך שלא יתבע את חברת הביטוח, מאפשרת לניזק לתבוע את המזיק או השומר על כל הנלווה [עד לגובה התביעה המקורית], אם כן אין הבדל בין שוגג לאונס או למוזיק, ולעולם יוכל לתבוע את המזיק לפצות אותו על העלאת גובה הפרמיה

וכמו כן פשוט וברור שכאשר הביטוח אינו מכסה לגמרי את כל עלות התיקון והניזוק מחויב בסכום כלשהו כהשתתפות עצמית, הרי זה ממש חלק מדמי הנזק שאינו מכוסה בידי הביטוח וודאי מוטל על המזיק לשלם סכום זה, וכמבואר בשו"ת הרי בשמים (שם).

לסיכום: על המזיק לשלם כל מה שלא מכוסה בידי הביטוח ובנוסף לזאת נקטו פוסקי זמננו לחייב אותו מדינא דגרמי או מסיבה אחרת לשלם את ההפרש בנובה דמי הביטוח שייגבו מכאן ואילך מן הניזק [ולכאורה גובה התשלום ישתנה לפי סיבת החיוב, שאם הוא חייב מדינא דגרמי, אין הגבלה לסכום חיובו לאורך השנים, אולם באופן שאין דינא דגרמי ומחייבים אותו רק בשל אפשרותו של הניזק להימנע מלתבוע את חברת הביטוח ולתבוע אותו במלוא הנזק, הרי גובה התשלום שניתן לדרוש ממנו לאור השנים מוגבל לדמי הנזק הכולל ואינו יכול לעלות מעבר לסכום זה].

## ו. האם חייב להחזיר לחברת הביטוח מה שגבה מהמזיק

לאור כל הנ"ל ניגש לברר, האם במקום שבו המזיק שילם את דמי הנזק או חלקו, אם רשאי המבוטח לתבוע את מימוש הביטוח.

הנה לכאורה ההנחה הפשוטה היא שבמקרה שבו פוליסת הביטוח קובעת במפורש שהחברה תשלם במקרה שבו לא יהיה משלם אחר, נמצא שבמקרה כזה שבו גבה מהמזיק, חברת הביטוח כלל לא התחייבה לשלם לו, ולכן פשוט וברור שאסור לו לתבוע את חברת הביטוח וזו תרמית גמורה. ואולם יש לעיין במקרה שבו דן המהרש"ם, שנראה מתוך דבריו שמדובר במקרה כעין זה, ואף שמדובר שם בחברת ביטוח של גויים, הרי ודאי אסור לגזול גם גוי במישרין.

יתכן אמנם שאכן גם המהרש"ם נקט שהדבר אסור, אלא שאין זה מעניינו של המזיק ועיקר עיסוק המהרש"ם בתשובתו הוא שהמזיק צריך לשלם את מלוא הנזק. ואדרבה, מאחר שהניזק עושה שלא כהוגן

בתביעתו את חברת הביטוח, הרי אין כל שייכות בין הכסף שהוציא במרמה ובין הנזק שעשה המזיק, ולכן מתחזקת תביעתו כלפי המזיק שישלם על מה שהזיק.

ועוד אפשר לומר על פי דברי החזון איש (בבא קמא סימן י ס"ק יד ד"ה ויש לעיין) שנקט בהפקעת הלוואתו של גוי דרך גזילה, דהיינו שלקח כסף מהגוי והתנה אתו שאם לא יחזיר לו את מלוא הסכום הרי המעות גזילה בידו, או כשהגוי נותן לו חפץ ומרשה לו להשתמש בו בתנאי מסוים, כך שכאשר לא יקיים את התנאי יצטרך להחזיר את החפץ, הרי אי-קיום התנאי הוא בכלל הפקעת הלוואתו שהותרה. ולפי זה אפשר לדון שלכן נקט מהרש"ם בחברת ביטוח של גויים, באופן שגבה את הנזק כדון לפני שתבע את המזיק, ואחר כך שב וגבה מהמזיק ונמצא שביטול את התנאי שעשה החברה, שוב אינו אלא בכלל הפקעת הלוואה ולכן מותר. אולם עולה מסברא זו שכל היתרו של המהרש"ם יהיה רק באופן שהפעיל את הביטוח ורק אחר כך חזר ותבע את חברו ולא להיפך.

כמובן שכל ההיתרים הללו אינם שייכים בחברת ביטוח שחלק מבעליה או כולם יהודיים, ואם חזר וגבה מהמזיק את דמי הנזק, חייב מדינא להחזיר לחברת הביטוח את הסכומים שגבה מהם בעבור הנזק.

## ז. חזרה חברת הביטוח וגבתה מהמזיק

הפעיל הניזק את הביטוח וגם תבע וגבה מהמזיק כפסק המהרש"ם, אך אחר כך באה חברת הביטוח, ביררה מי הוא המזיק והגישה תביעה נגדו כדי שישלם לה מה שהפסידה, וכעת בא המזיק ותובע מהניזק שיחזיר לו את כספו שכן, כמובן, אינו חייב לשלם כפל תשלומים. חייב הניזק לשלם לו על כל מה ששילם לחברת הביטוח שהרי סכום זה נגרם ישירות מתביעתו לחברת הביטוח והרי הוא בדינא דגרמי [ואף שכשתובע אותם כדון, מותר הדבר אפילו אם על ידי זה ישובע ויתבע את המזיק שלא כדון, מכל מקום כאן שתובע את חברת הביטוח שלא כדון, וגורם בכך נזק בבדי הזיקא לישראל שהזיק, חייב לשלם לו מדינא דגרמי]. ובתשובות והנהגות (ח"א סימן תתכ"ב) פסק דמטעם שמינו יכול לחייבו לשלם פעמים, חייב הניזק להפקיד ביד המזיק התחייבות או ערבות לשלם לו באם הוא יתבע אחר כך גם על ידי חברת הביטוח, עיי"ש.

## וזה דבר המשפט

• לדעת רוב הפוסקים, עצם היותו של הניזק מבוטח אינה גורעת מאומה מחיובו של המזיק לשלם את עצם הנזק, ואחר כך יכול הניזק לחזור וליתול את דמי הביטוח ואין למזיק חלק בזה.

• כתב המנחת יצחק שבמקום שמצד הסכום הביטוח הניזק אינו רשאי לתבוע את חברת הביטוח אם קיבל כבר כסף מהמזיק, יש מצב שנוצר מנהג ברור שהמשאל פוטר את השואל מעיקרא מחיובי שמירה, כי דעת שניהם שבמקרה של נזק המשאל יתבע מחברת הביטוח, והשואל ישלם רק את מחיר התייקרות הפרמיה, וכאשר יש מנהג ברור בזה, פטור השואל.

• אם בא לגבות מהמזיק וגם מחברת הביטוח, הדבר נוגע בנידון של גזל חברת הביטוח שעניינו נתבאר בגוף התשובה.

• את סכום עליית פרמיית הביטוח מכאן ולהבא, יש שכתבו שחייב לשלם מדינא דגרמי [כאשר הזיק במזיד או בפשיעה], ומכל מקום יש לחייבו מצד שהניזק הרי יכול לבטל את התביעה מחברת הביטוח ולחזור ולתבוע את המזיק על מלוא עלות הנזק, ולכן יש לחייב את המזיק לשלם את ההתייקרות [עד לגובה הנזק המקורי].

• בזמן הזה שבהסכם הביטוח יש תנאי שהמבוטח לא יגבה את הנזק ממקור נוסף, אם בא לגבות מהמזיק וגם מחברת הביטוח, יש בכך נידון של גזל חברת הביטוח כפי שמבואר בגוף התשובה.

• גבה הניזק מן המזיק ומחברת הביטוח, ושבה חברת הביטוח ותבעה וגבתה מן המזיק, חייב הניזק לשלם לו מדינא דגרמי.

